

ГРАНІ ТАЛАНТУ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ

Т. Г. шевченко-художник

Антоніна МОВЧУН, канд. пед. наук, заслужений учитель України, заст. директора Університетського коледжу Київського міського педагогічного університету ім. Б.Д. Грінченка

Кожна країна народжувала своїх геніальних синів. Україні ж було послано Т.Г.Шевченка – національного пророка, великого митця, який уособив розум і талант українського народу.

Творча спадщина великого сина України, його життя — явище невичерпне, незбагненне і вічне. Шевченко безсмертний як народ, і всі українці вічно осягатимуть його геній. Ми, здається, все знаємо про Шевченка. Та це лише ілюзія, бо нам ще віки і віки йти до нього. Ми читаємо поезію Кобзаря й осмислюємо в ній себе. Дітей поетові вірші навчають жити й любити рідну землю.

Та про Шевченка-художника діти майже нічого не знають. Тож пропонуємо матеріал, який допоможе вчителям початкових класів розкрити грані таланту Шевченка-художника. Матеріал побудований у формі кількох розповідей. Кожна розповідь може використовуватися вчителем як окрема в серії ознайомлення дітей із темою "Шевченко-художник" на уроках позакласного читання, на уроках образотворчого мистецтва та у виховній роботі з дітьми. Необхідною умовою проведення цієї роботи є наявність репродукцій мистецьких творів Т.Шевченка (малюнків, картин, портретів та автопортретів).

Перед початком роботи вчителю слід опрацювати з дітьми словник мистецьких термінів "Світ художника".

Словник "Світ художника"

Акварель — клейові фарби, що розводяться водою. Живопис такими фарбами. Картини, малюнок, виконані такими фарбами.

Гравюра - вид графіки, у якому зображення є друкованим відбитком з малюнка, вирізьбленого або витравленого на спеціально підготовленій дошці або пластинці. Відбиток такого малюнка на папері.

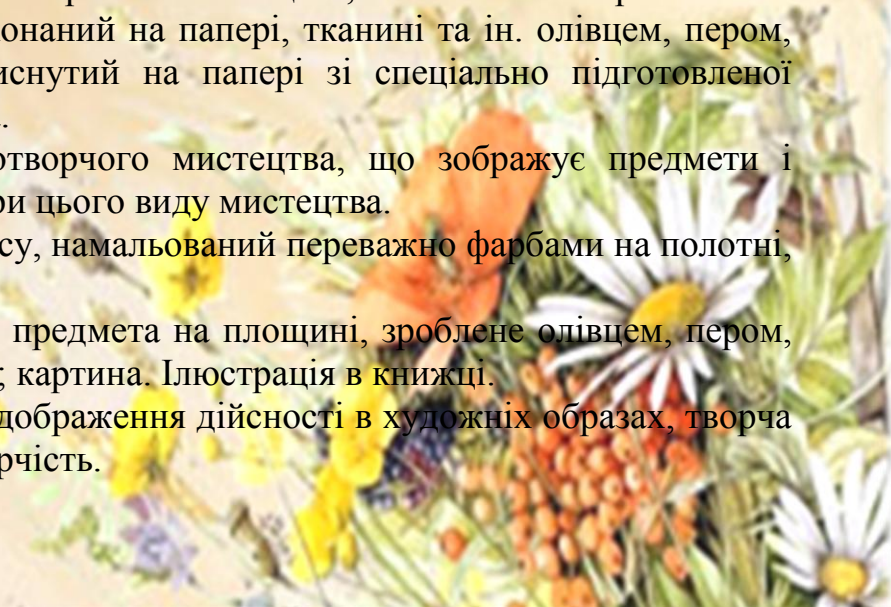
Графіка — вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері, тканині та ін. олівцем, пером, пензлем, вуглиною або відтиснутий на папері зі спеціально підготовленої форми. Твори цього мистецтва.

Живопис — вид образотворчого мистецтва, що зображує предмети і явища реальної дійсності. Твори цього виду мистецтва.

Картина — твір живопису, намальований переважно фарбами на полотні, картоні, дошці тощо.

Малюнок — зображення предмета на площині, зроблене олівцем, пером, фарбами тощо. Твір малярства; картина. Ілюстрація в книжці.

Мистецтво — творче відображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність; образотворчість.

Образотворчий — який створює образи: мистецький, артистичний, художній.

Образотворче мистецтво — мистецтво, що втілює художні образи на площині та в просторі (живопис, графіка, скульптура та ін.).

Офорт — спосіб поглибленого гравірування на метали за допомогою кислот. Гравюра на міді або цинку з малюнком, протравленим кислотами, а також друкарський відбиток з такої гравюри.

Портрет — мальоване, скульптурне або фотографічне зображення обличчя людини або групи людей.

Сенія — натуральна або синтетична коричнева фарба, стійка щодо дій сонця та повітря (виробляється із морських молюсків). Малюнок, виконаний такою фарбою. Фотографія коричневого тону.

Розповідь перша

Його творчою долею опікувалися дві музи

(Загальні відомості про твори Т. Г. Шевченка - художника)

Світова культура знає чимало прикладів того, як одна людина виявляла свій талант у різних видах мистецтва. Нас і донині вражають титани епохи Відродження — Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель. Так, наприклад, Мікеланджело — не тільки визначний італійський скульптор, а й живописець, архітектор і поет — творець ліричних віршів та сонетів. Гідне подиву обдаровання англійського поета, художника, гравера Уїльяма Блейка, який ілюстрував свої твори, показуючи єдність тексту та малюнку. У.Блейк створив також ілюстрації до книг Вергілія і Данте.

Німецький поет Й.-В. Гете залишив наукові розвідки. Водночас його малюнки й гравюри вражають глибоким проникненням у внутрішній світ людини. Був художником і письменником (поетом та прозаїком) Віктор Гюго. Низку таких прикладів у світовому мистецтві можна продовжувати.

Серед українських письменників слід відзначити живописні роботи В. Винниченка (понад сто картин), які виставлялися ще за життя письменника в Парижі. Малювали М. Коцюбинський, І. С. Нечуй-Левицький, Леся Українка, Б. Лепкий, Панас Мирний, П. Тичина та ін. Та вершин малярського мистецтва досягнув тільки Т. Шевченко. Саме його творчою долею опікувалися дві музи. Тарас Шевченко був професійним художником, малюванням він заробляв і на хліб насущний, і досяг вершин живописного мистецтва. Цю музу поет називав "пречистою, святою". Вона ще з дитинства спонукала його "хрестами і візерунками з квітками" обводити "листочки" в маленькій книжечці й списувати Г. Сковороду. А потім перемальовувати лубкові картини, що прикрашали панські покої Енгельгардта. Ця муза-покликання привела спочатку майбутнього художника в науку до "живописних справ майстра" Ширяєва, а потім у зали Петербурзької Академії мистецтв, до майстерні великого Карла Брюллова. Саме завдячуючи цій музі поет здобув святую волю. Це покликання художника Тарас називав благородною частиною свого бідного існування. До суворих життєвих випробувань привела його друга — муза поезії. Але саме вона й дала йому вічну славу.

Поетична спадщина Т.Шевченка налічує понад 240 творів, а мистецька — майже 1200 робіт, та до нас вони не всі дійшли. Т.Шевченко писав олійні картини, акварелі, сепії, офорти, малюнки, ілюстрації до книг.

Під час навчання в Петербурзькій Академії мистецтв першою срібною медаллю було відзначено його малюнок з натури "Боець". Виставлялися роботи Шевченка-художника на академічних виставках, що відбувалися раз у три роки. Так, відомо, що 1839 року він був представлений двома акварельними портретами. На виставці 1841 року експонувалися "Натурщик", "Циганка-ворожка", 1842 року — акварель "Група жебрачок, що сплять", про долю якої нічого не відомо.

Ще дві картини Шевченка-студента Академії мистецтв отримали срібні медалі: "Хлопчик-жебрак, що ділиться милостинею з собакою" (до нашого часу не збереглася) та "Циганка-ворожка".

Щоб досягти досконалості в техніці акварельного живопису, майбутній художник копіює роботи К. Брюллова "Перерване побачення", "Сон бабусі й онучки".

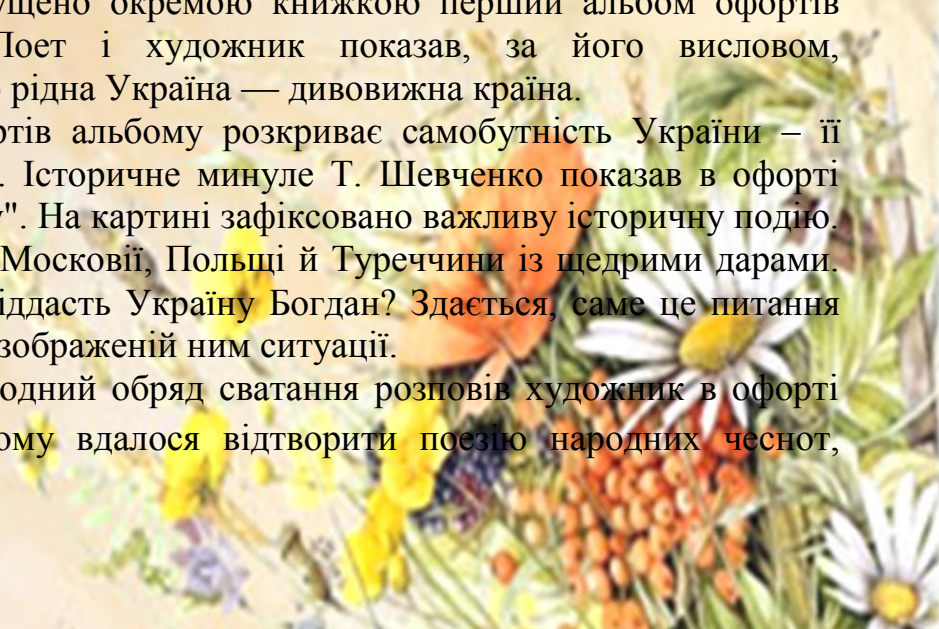
Високо оцінюються мистецтвознавцями ілюстрації Т. Шевченка: "Католицький чернець" до оповідання М. Наdejдіна, ілюстрації до оповідань Г. Квітки-Основ'яненка "Знахар", "Панна сотниківна", гравюра "Король Лір", 32 ілюстрації про Суворова, 12 портретів російських полководців.

Навчаючись в Академії, майбутній художник виконував обов'язкові академічні малюнки і водночас звертався до української тематики. Т.Шевченко хотів увічнити рідну землю в малюнках, показати світові її красу, незвичайну історію та оригінальні звичаї. Цей намір утвердився в нього під час першої поїздки в Україну. Він багато тоді працював як художник - виконував ескізи та етюди до майбутнього альбому. Про свій задум писав, що хоче намалювати Україну в трьох книгах, "у першій будуть види, чи то по красі своїй, чи по історії прикметні, в другій — теперішній людський бит, а в третій — історію. В год буде виходити 10 картин...". Поет усвідомлював важливість цієї роботи: за гроші від продажу картин Тарас дуже хотів викупити з кріпацтва своїх рідних братів і сестер, за яких пан виставив ціну 2000 карбованців. Розумів він і складність задуманого. Тож у листі до М. Церетелі писав: "Якби мені Бог поміг докінчити те, що я тепер зачав, то тоді склав руки та й у домовину. Було б з мене: не забула б Україна мене мізерного".

1844 року було випущено окремою книжкою перший альбом офортів "Мальовнича Україна". Поет і художник показав, за його висловом, "освіченому світу", що його рідна Україна — дивовижна країна.

Кожен з шести офортів альбому розкриває самотність України — її природу, історію та звичаї. Історичне минуле Т. Шевченко показав в офорті "Дари в Чигирині 1649 року". На картині зафіксовано важливу історичну подію. У Чигирин прибули посли Московії, Польщі й Туреччини із щедрими дарами. Під чие покровительство віддасть Україну Богдан? Здається, саме це питання художник зумів передати в зображеній ним ситуації.

Про традиційний народний обряд сватання розповів художник в офорті "Старости". На картині йому вдалося відтворити поезію народних чеснот,

високої моралі, духовності. Стародавня пам'ятка архітектури XI ст. мальовничо підвелася на фоні чарівної природи в офорті "Видубицький монастир".

Надзвичайно популярним став офорт "Судня рада", його найбільше копіювали й розповсюджували по Україні. Офорт Т. Шевченка відтворив старовинний народний звичай з'ясовувати різні непорозуміння громадою.

До офортів Т. Шевченко додав супровідні тексти українською та французькою мовами. Проте виконати до кінця замисел з "Мальовничою Україною" Тарасові не вдалося. Попереду поета чекала десятирічна неволя заслання, а рідні його так і залишалися кріпаками.

Щоправда, доля подарувала йому ще один щасливий період життя, коли він, закінчивши Академію, приїхав знову в Україну працювати. То була найщасливіша пора в житті Тараса, якою він насолоджувався у згадках навіть на засланні. Як працівник археографічної комісії поет побував у різних куточках України, надивлявся-милувався красою, величчю і щедрістю української природи, ніби відчував, що його жде довга й страшна розлука, спричинена засланням. Милувався і малював, і малював. З того періоду до нас дійшло понад 50 краєвидів, намальованих Т. Шевченком.

Серед них — архітектурні пейзажі, що мають велику історичну цінність. Собори Переяслава (Михайлівська та Покровська церкви), величні споруди Густинського монастиря застигли в вічній красі під рукою художника.

У Полтаві зробив сепію "Воздвиженський монастир" і акварель "Будинок І.Котляревського". За словами Тараса, він поклонився пам'яті поета.

Окрему увагу художник зосередив на місцях, пов'язаних з ім'ям гетьмана Б. Хмельницького. Височить Богданова гора на акварелі "Чигирин з Суботівського шляху". На ній колись стояв величний замок і фортеця, споруджені Б. Хмельницьким. Ці зруйновані споруди художник показав на акварелі "Богданові руїни в Суботові". Акварель "Богданова церква в Суботові" зафіксувала культову споруду в стилі українського бароко, у якій був похований гетьман.

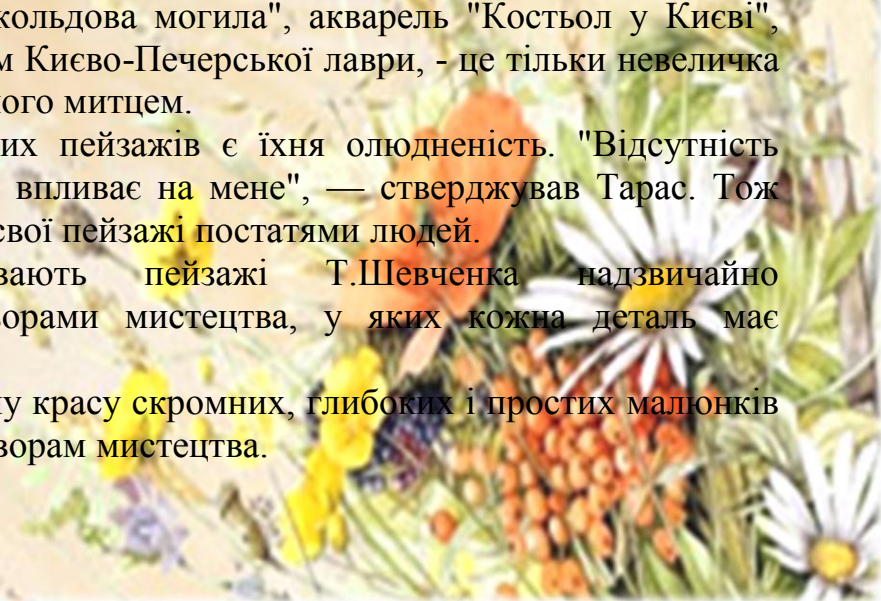
Чотири акварелі, на яких зображено диво з див Почаївську лавру, пронизані світлом, напоєні сонцем, Т. Шевченко створив за завданням комісії.

Особливою любов'ю художника оповиті сепії та акварелі, на яких зображено краєвиди Києва: у цьому місті Т. Шевченко хотів жити й працювати, називав його святим і великим. Художник задумав відтворити на своїх полотнах найкращі околиці міста, історичні місця Києва, його храми та внутрішні розписи. Сепія "Аскольдова могила", акварель "Костьол у Києві", кілька малюнків із зображенням Києво-Печерської лаври, - це тільки невеличка частина із того задуму, виконаного митцем.

Особливістю Шевченкових пейзажів є їхня олюдненість. "Відсутність людини на пейзажі неприємно впливає на мене", — стверджував Тарас. Тож майже завжди він доповнював свої пейзажі постатями людей.

Мистецтвознавці називають пейзажі Т. Шевченка надзвичайно вишуканими й глибокими творами мистецтва, у яких кожна деталь має величезне значення.

Глядач відчуває пластичну красу скромних, глибоких і простих малюнків Тараса, яка властива великим творам мистецтва.

Перебуваючи на засланні, Шевченко створив понад 400 акварелей, сепій, малюнків олівцем. Ці твори різноманітні й за тематикою. Так, художник звернувся до біблійних та міфологічних сюжетів. Він також малював ілюстрації до літературних творів та епізоди з життя казахського народу. Десять сепій цього періоду: "Телемак на острові Каліпсо", "Робінзон Крузо", "Благословення дітей", "Самаритянка", "Киргизка", "Мілон Кротонський", "Нарцис та німфа Ехо", "Святий Себастьян", "Умираючий гладіатор", "Діоген" — мистецтвознавець Я. Галайчук назвав "Сюїтою самотності". Дослідник вважає, що вони не випадково пронумеровані Т. Шевченком, а відображають його відчуття самотності, ізолюваності від життя. Проте ця думка була визначена іншими критиками, як помилкова, хоча й зовсім не відкидається.

Глибоко усвідомивши роль сатири для виховання майже неосвічених народних мас, Т. Шевченко на засланні задумав серію "Притча про блудного сина". Зміст восьми малюнків розкриває моральне падіння людини, яка, промарнувавши все, що мала, втрачає людську гідність. "Люблячі" батьки відправляють свого сина на виправлення в солдати, де він остаточно гине.

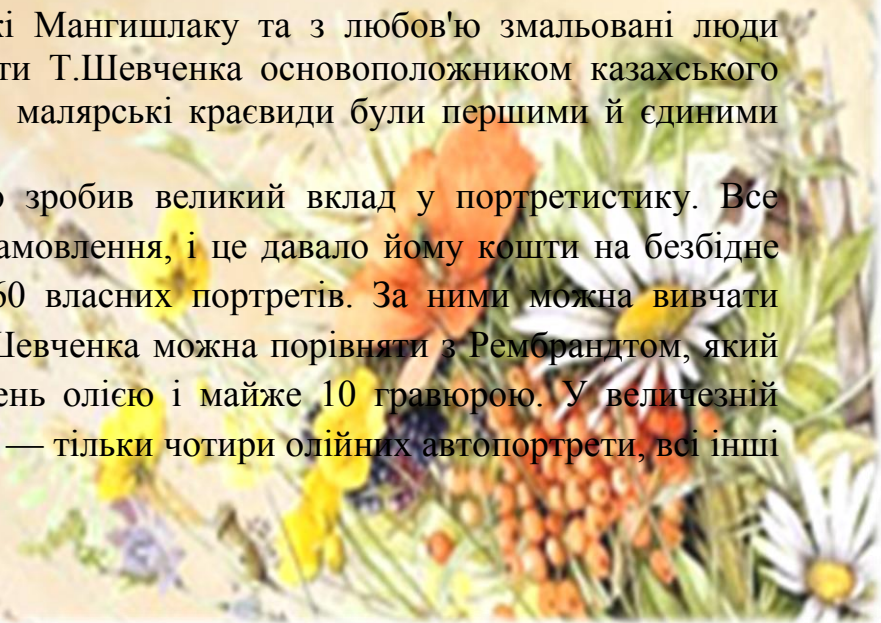
"Притча про блудного сина" вражає глядача контрастом побудови. Якщо перші п'ять малюнків викликають осуд поведінки героя, то наступні три — співчуття до його страждань. Малюнки "Кара шпіцрутенами", "Кара колодкою", "У в'язниці" осуджують уже всю систему покарань у царській Росії, що жорстоко розправлялася з людьми, які не мирилися з несправедливим ладом, виявляли протест.

У мистецькому доробку Т. Шевченка періоду заслання є чимало пейзажних робіт, що знайомлять глядача з казахським краєм, та малюнків із життя казахського народу. Ідейно спорідненими з поезією "У Бога за дверми..." є акварелі "Пожежа в степу" та "Джангисагач". Під час експедиції від Орська до Аральського моря поет став очевидцем пожежі, і та побачена картина дуже вражала його, зокрема видимий простір, залитий вогняною рікою. Таке саме враження справило на нього і єдине велет-дерево, що зустрілося в пустелі, яке казахи називають священним і поклоняються йому. Сепія і офорт "Мангишлацький сад" продовжують мотив нездоланності життя, відтворений у малюнку "Джангисагач".

Любов та співчуття художника до знедолених казахських дітей, їхнього сирітства відчувається в сепіях "Байгуші", "Байгуші під вікном", "Казахський хлопчик, що грається з кішкою". На деяких із них поет змалював і самого себе.

Поетичні степові пейзажі Мангишлаку та з любов'ю змальовані люди цього краю дали право вважати Т.Шевченка основоположником казахського національного живопису. Його малярські краєвиди були першими й єдиними творами мистецтва в казахів.

Як художник, Шевченко зробив великий вклад у портретистику. Все життя він писав портрети на замовлення, і це давало йому кошти на безбідне проживання. Створив поет і 60 власних портретів. За ними можна вивчати історію його життя. У цьому Шевченка можна порівняти з Рембрандтом, який теж зробив із себе 60 зображень олією і майже 10 гравюрою. У величезній портретній галереї Т.Шевченка — тільки чотири олійних автопортрети, всі інші — графічні.

Розповідь друга
Автопортрети Тараса Шевченка
(Історія життя Т.Шевченка в автопортретах)

Перший свій портрет Тарас Шевченко написав 1840 року. Він жив у майстерні (кімнатка з антресолями) свого товариша по навчанню Ф.Пономарьова, потім відомого російського художника-медальєра. У своїх спогадах Ф.Пономарьов розповість: "На цих антресолях мій бідолашний Тарас перебував під час тяжкої своєї хвороби, яка поглинала наші мізерні кошти. Саме тоді він намалював олійними фарбами автопортрет".

Для написання свого першого портрета Шевченко використав полотно овальної форми. Своє обличчя він зобразив із крутим поворотом голови до глядача. Темний костюм і темне волосся контрастують із блідим після хвороби, надзвичайно тонким і одухотвореним Тарасовим обличчям. Високий лоб, проникливий погляд великих очей під широкими бровами створюють образ інтелектуальної людини, романтично піднесеної і благородної. Навесні цього року вийде друком "Кобзар". Через півстоліття І.Франко дасть таку оцінку книзі: "Ся маленька книжечка... вибухла, мов джерело чистої, холодної води, заясніла невідомою досі в українськiм письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову".

Рання поезія Т.Шевченка відповідає романтизму його автопортрета. У багатьох баладних творах цього періоду поет розповідає про нещасливу долю героїв, як про свою власну. Мотив самотності серед чужих людей найбільш "біографічний" у поемі "Мар'яна-черниця". Не випадково на берегах рукопису цього твору поет на четвертій сторінці намалював чотири профільні автопортрети і два — в анфас. У кожному із них він різний: усміхнений, серйозний, замислений, сумний.

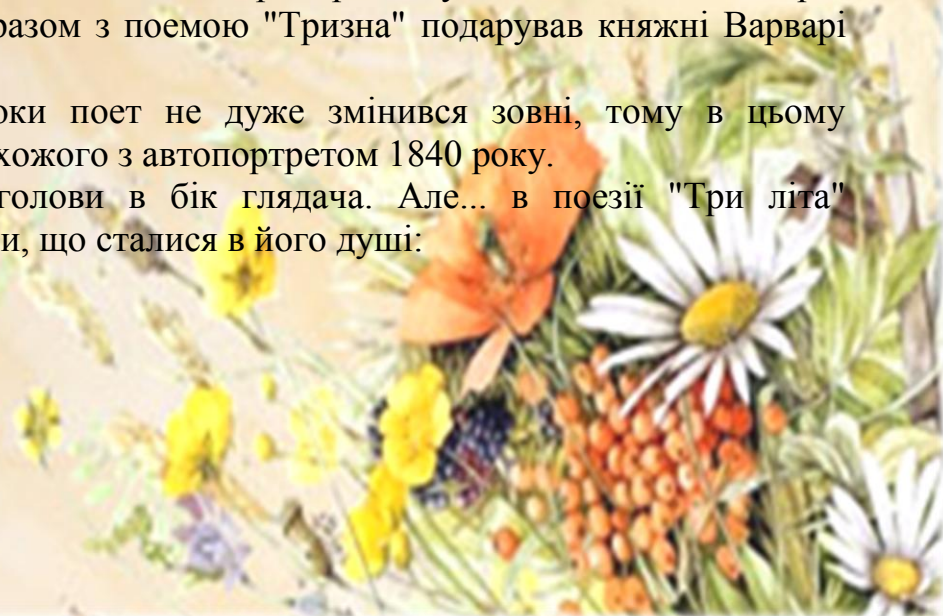
Слід нагадати й про поему "Тополя", яка в першому виданні "Кобзаря" має присвяту П. С. Петровській (сестрі учня Академії, з яким поет навчався в К.Брюллова). В альбомі дівчини поет намалював олівцем тополлю. Високе струнке дерево, трохи зігнуте вітром, викликає співчуття своєю самотою.

Настрій Т.Шевченка змінився після його поїздки 1843 року в Україну. Він побачив, як бідують його уярмлені брати і сестри, односельці-кріпаки. З очей спала полуда романтизму. Сувора правда зазвучала в поезіях циклу "Три літа". Автопортрет 1843 року, виконаний на папері пером і тушшю під час його перебування в Яготині, Тарас разом з поемою "Тризна" подарував князні Варварі Рєпніній.

Звичайно, за три роки поет не дуже змінився зовні, тому в цьому автопортреті дуже багато схожого з автопортретом 1840 року.

Такий же поворот голови в бік глядача. Але... в поезії "Три літа" Т.Шевченко відтворив зміни, що сталися в його душі:

Невеликій три літа
Марно пролетіли...
А багато в моїй хаті
Лиха нарobili.
Опустошили убоге

Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо,
Висушили чадом, димом
Тії добрі сльози,
Що лилися з Катрусею
В московській дорозі.

Світогляд поета і художника змінився. Цей змінений внутрішній світ і відображає автопортрет 1843 року. Вираз обличчя сумний, погляд глибоких очей пронизливий, допитливий. Правою рукою поет тримає папір, а лівою — олівець. Білий папір і чорна туш створюють контраст і надають образу поета суворості. Як художник Т.Шевченко любив використовувати контрасти світла й тіні. Зразком для нього в цьому був Рембрандт.

1845 року Т.Шевченко завершив навчання в Петербурзькій академії мистецтв, йому присвоїли звання "некласного художника", і він залишив Петербург. Сучасники відтворюють зовнішність поета, відзначаючи його міцну, сильну статуру, широкі плечі і середній зріст: він не чорнявий і не білявий, але "ближче до чорнявого не лише волоссям, а й кольором червонястої шкіри, риси обличчя звичайні: міміка і загальний вираз фізіономії виявляли відвагу, невеликі очі блищали енергією" (М. Момбеллі).

Автопортрет 1845 року, виконаний чорним олівцем у селі Потоки. Він передає внутрішній світ Шевченка — художника й поета. Його зовнішність змінилася: високий лоб ще повищав, волосся на голові порідшало. Художник зосереджує увагу глядача на глибокому погляді своїх великих розумних очей, що спрямовані на щось далеке за глядачем. Рішучість вдачі відчувається в міцно стулених устах.

Наступний за хронологією автопортрет Т. Шевченка 1847 року. На ньому поет змалював себе олівцем в солдатському мундирі. Він перебуває на засланні спочатку в Орській фортеці (Яман-Кала називали цю фортецю киргизи, що в перекладі означало *погань-місто*). Про перше враження від місця свого ув'язнення Т.Шевченко напише в повісті "Близнецы": "Вимальовувалася перед моїми очима пустиня, від якої холонула в мене душа. За хвилину після важкого враження я почав вдивлятися у сонну панораму й помітив посеред неї біленьку плямку, обведену червоно-бурою стрічкою...". То й була Орська фортеця, страшна пустиня довкола неї здавалася поетові живою могилою, готовою поховати його живцем.

Автопортрет Шевченка-солдата передає гарне засмучене обличчя, на якому виділяються пишні чорні вуса. І хоч на портреті він в уніформі солдата царської армії, глибокі очі, тонкі риси обличчя переконують: перед глядачем інтелігентна людина, яка потрапила в біду. Звідси відчуття трагізму, що виникає під час споглядання цієї роботи.

Минуло два роки муштри. Становище Шевченка трохи полегшене було в Аральській експедиції та під час опрацювання матеріалів експедиції в Оренбурзі. Впродовж цих двох років він жив життям вільного художника. На автопортреті сепією 1849 року Тарас помітно постаршав, він у солдатському

мундирі без головного убору. Під очима лежать глибокі тіні. Замислений погляд зрілої людини свідчить про набутий життєвий досвід.

Очевидно, значно комфортніше почувався поет у цивільному одязі. Тож на портреті сепією цього ж року він виглядає молодшим, імпозантним красенем. Високий із зализинами лоб, великі очі, чорні вуса — типовий портрет інтелегентної людини.

Після повернення з Каратаузької експедиції Шевченко зазнає солдатської муштри, що принижує його людську гідність, про це поет повідомляє листами друзів. У листі до С.Гулака-Артемовського (співака та композитора, автора першої української опери "Запорожець за Дунаєм") називає себе "відколеною тріскою", що живе в справжній пустелі ("пісок та камінь; хоч би травина, хоч деревина — нічого нема").

А. Козачковському, своєму переяславському приятелю, лікареві, жаліється на таку нудьгу, що "сам не / знаєш, що з собою вдіяти". Про свою зовнішність він сказав з глибокою самоіронією: "Живу я, можна сказати, життям публічним, тобто в казармах, муштруюся щоденно, ходжу в караул і т. ін. Одне слово, солдат, та ще й солдат який? Просто пугало вороняче! Вусиська величезні. Лисина ніби той кавун, геть-но такий солдатський портрет, що його зобразив Кузьма Трохимович (у Основ'яненка)".

Відчуття цієї пекельної нудьги видно на автопортреті 1851 року, виконаному італійським олівцем та білилом. Т.Шевченко змалював себе з великими вусами й бородою. В нього дуже облісіла голова, крутий лоб робить його схожим на давньогрецького філософа.

Характерною особливістю автопортретів періоду заслання в Новопетровському укріпленні є те, що Шевченко вводить себе в певну композицію (групу людей) і стає учасником зображеного. Ми його бачимо в сепії "Шевченко серед товаришів". У сепії "Казахський хлопчик, що грається з кішкою" художник сидить біля відчинених дверей. Він заглиблений у власні роздуми. Можливо, саме тоді він обдумував своє гірке дитяче сирітство, зображене в поезіях "І золотої й дорогої", "На Великдень, на соломі".

Двоє казахських хлопчиків-байгушів (жебраків) змалював Т.Шевченко в сепії "Байгуші". З великою торбою через плече старший простягає рученята, а молодший — тримає велику миску. Діти випрошують милостиню, їхні личка жалісно скривлені, у погляді, зверненому на господаря, — благання. За ними на задньому плані Шевченко, він у солдатському мундирі з гнівним поглядом виглядає з-за відчинених дверей як уособлення грізного судці. Таким звинувачем самодержавного свавілля змалював себе Шевченко-художник у сепіях "Казарма" та "Кара колодкою".

Повернувшись із заслання, поет прожив ще три роки. За ці останні три роки він створив одинадцять автопортретів. У "Щоденнику" Тарас записав, що все лихо, приниження та знуцання пройшли мимо нього, найменшого сліду не залишили в його душі. Йому здавалося, що він зостався таким, як був десять років тому — жодна риса його внутрішнього світу не змінилася.

Так, поет залишався людиною твердого духу, сміливою, гнівною та рішучою в боротьбі з несправедливістю. Але автопортрети 1857-1861 років, виконані італійським та білим олівцем, відбивають ті різкі зміни, що

відбулися в зовнішності поета й художника за десять років заслання. Ці роки його передчасно зістарили, підірвали його фізичне здоров'я. Самотній, у петербурзькій майстерні з сильними випарами кислот (адже займався офортами), доживав поет свій страдницький вік. Створив низку невимовно смутних ліричних віршів, у яких роздумує над власною долею, сподівається кращого життя, згадує молодість. Тож один із офортів 1860 року, зроблений ним з автопортрета 1845 року (автопортрет не зберігся), зі свічкою в руках відповідав настрою, у якому перебував Шевченко після заслання.

Доля зістарила його, але він залишився вірним ідеалам молодості — у цьому символіка зробленого офортного автопортрета.

За три останніх роки Т.Шевченко написав три олійних автопортрети. Всі вони мають темні приглушені тони. Сепія 1858 року відтворила обличчя поета, заросле густою бородою. Його чоло високе, між брів лягла глибока борозна. Очі поета передають страждання та біль самотньої людини.

На олійному автопортреті 1860 року освітлена тільки права частина обличчя. Темний фон і темний одяг злилися: ледь помітна вишивана сорочка і чорна смушева шапка. Освітлена частина обличчя — зажурено-болісна.

Таким же хворим, з підпухлим блідим обличчям постає Т.Шевченко на автопортреті 1861 року. Тяжко хворий митець змалював себе в суворому рембрандтівському стилі. Темний кожух, смушева шапка, на обличчі — скорбота, пригнічений настрій, хвороба — таку гаму власних почуттів талановито змалювала рука художника, а ще — душевні муки і страждання. На вигляд йому років 60 можна дати, хоча мав тоді тільки 47...

У 1860 році Т.Шевченко зробив офорт автопортрета за фотографією Ден'єра 1858 року. Змалював себе в шапці й кожусі, темне тло яких зливається й контрастно виділяє замислене обличчя поета. Саме на звороті цього автопортрета смертельно хворий Т. Шевченко написав свою прощальну поезію "Чи не покинуть нам, небого..." Вірш пройнятий відчуттям розлуки з життям. Поет просить музу ще трохи зачекати, а потім вони рушать:

*Тихесенько
В далеку дорогу
Над Летою бездонною
Та каламутною.*

Поезія датована 14 лютого. Наступного дня Т. Шевченко зробив останній у своєму житті поетичний запис. У ньому — любі його серцю образи України й Дніпра. І він звертається до музи:

*Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралю, посаджу,
Дніпро, Україну згадам,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори по степах —
І веселенько заспіваєм ...*

Та то вже було передсмертним бажанням поета і художника. Через кілька днів він відійде у вічність, остання поезія на передостанньому автопортреті ще раз переконає всіх, що дві музи вели нашого генія по життю, взаємодоповнюючи й збагачуючи одна одну. Вели до сяйливих вершин Вічності.

Розповідь третя Т. Шевченко-портретист (Портрети, написані Тарасом Шевченком)

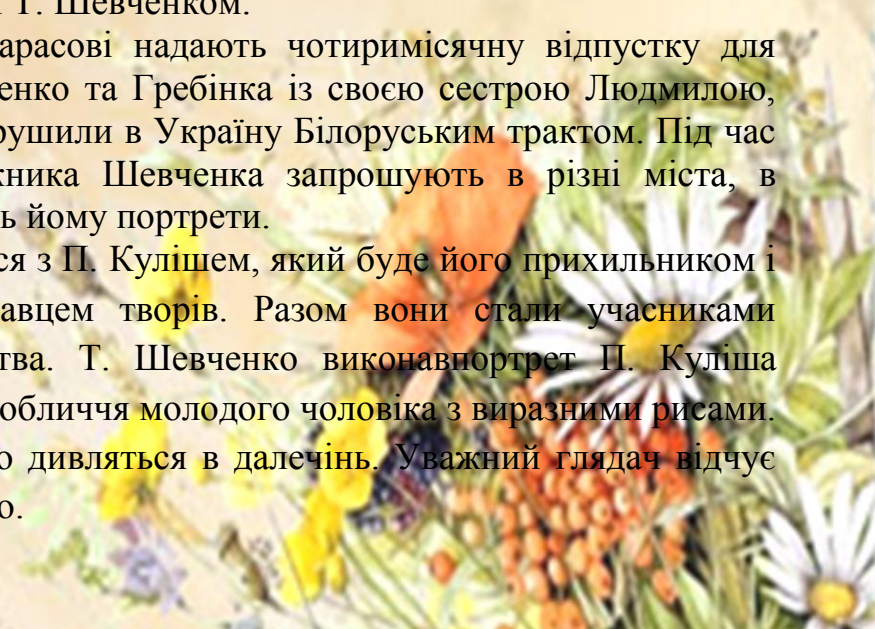
До викупу з кріпацтва і навчання в Петербурзькій Академії мистецтв Т.Шевченко написав акварельний портрет свого пана (1833). Очевидно, це утвердило кріпосника в думці мати свого дворового художника. Тарас навчався в той час у Ширяєва і найбільші успіхи мав у жанрі акварельного портрета. У цьому переконує портрет Енгельгарда й акварельний портрет "Голова жінки" (1834). З-поміж величезної кількості портретів, виконаних Т.Шевченком на замовлення українських поміщиків, петербурзьких вельмож, для яких було престижним мати роботу Шевченка, портретів своїх друзів, визначних діячів тогочасної культури, знайомих зробимо огляд найважливіших та найвідоміших, продемонструвати які дітям для учителя не буде проблемою.

Під час навчання в Академії Тарас написав акварельні портрети петербурзького чиновника А. Лагоди та поміщика М.Луніна, двоюрідного брата декабриста М.С.Луніна. Він зізнається, що почав писати акварельні портрети, але ще боїться їх показувати К. Брюллову. Сучасні мистецтвознавці відзначають майстерність цих акварелей, їх яскравість, легкість та прозорість. К. Брюллов не тільки оцінив цю діяльність свого учня, а й на прохання В. Жуковського дає йому завдання копіювати портрет І.Крилова зі своєї роботи. Привертають увагу портрети 12 російських полководців, виконаних Шевченком у Петербурзі. Ця робота над портретами, ілюстрування книги про Суворова, виконання завдань, за які він отримав срібні медалі, забирали багато часу.

Чимало в цей петербурзький період для Тараса-кріпака, а потім і вільної людини, зробив український байкар Є. Гребінка. Він брав безпосередню участь у викупі Тараса з кріпацтва, сприяв виданню "Кобзаря" 1840 року, видавав твори Шевченка у своєму альманахові "Ластівка". До нас дійшов акварельний портрет Є. Гребінки, виконаний Т. Шевченком.

1843 року в Академії Тарасові надають чотиримісячну відпустку для поїздки в Україну. І ось Шевченко та Гребінка із своєю сестрою Людмилою, яка навчалася в Петербурзі, вирушили в Україну Білоруським трактом. Під час цієї поїздки в Україну художника Шевченка запрошують в різні міста, в поміщицькі помістя, замовляють йому портрети.

У Києві поет познайомився з П. Кулішем, який буде його прихильником і опонентом, редактором і видавцем творів. Разом вони стали учасниками Кирило-Мефодіївського братства. Т. Шевченко виконав портрет П. Куліша олійною фарбою. На портреті - обличчя молодого чоловіка з виразними рисами. Повні губи, великі очі заміряно дивляться в далечінь. Уважний глядач відчує романтизм вдачі портретованого.

Наприкінці червня Є. Гребінка привозить Тараса на бал в поміщицький маєток села Мойсівки. Бали на три губернії в Мойсівці, на яких бувало до двохсот чоловік, були для України своєрідним Версалем. Саме тут Шевченко познайомився із В. Закревським, Я. де Бальменом, О. Капністом, П. укашевичем, О. Афанасьєвим-Чужбинським.

О. Капніст разом із Т.Тарновським замовили Шевченкові 2 копії з портрета яготинського князя М. Репніна, якого свого часу називали в Європі віце королем Саксонії та генерал-губернатором України. Репнін брав активну участь у викупі М. Щепкіна з кріпацтва. Молодший брат його С.Волконський як декабрист був засланий у Сибір.

В Яготині Тараса зустріли прихильно, щиро, поселили у флігелі, де він прожив чотири місяці. За цей час написав дві копії з портрета М. Репніна, свій автопортрет тушшю і малюнок хати батьків, який подарував княжні Варварі Репніній. Груповий портрет дітей В. Репніна (онуків князя) відзначається не тільки високою мистецькою вправністю, а й теплим почуттям авторської симпатії до дітей. Він розписав стіни флігеля, у якому жив і працював (на жаль, розписи не збереглися, тільки фрагмент у копії місцевого художника). Шевченко з Ягодина міг їздити в інші помістя, виконувати там портрети на замовлення.

Найбільшу увагу привертає портрет Ганни Закревської. Поет приїжджав у Березову Рудку до Закревських. Він був закоханий в Ганну. Окрім портрета, присвятив їй вірш "Г.З.". І портрет, і вірш — твори про свято душі митця. Ці твори різних жанрів мистецтва, доповнюючи один одного, розкривають настрій закоханого митця. У вірші поет називає Ганну "моє свято чорнобриве":

А ти, мій покою!

Моє свято чорнобриве,

І досі меж ними Тихо, пишно походжаєш?

І тими очима

Аж чорними — голубими

І досі чаруєш

Людські душі?

Чи ще й досі

Дивуються всує

На стан гнучкий? Свято моє!

Єдине є свято!

На портреті Ганна — молода вродлива жінка з виразними голубими, "аж чорними" очима. Це заможна жінка: золоті сережки підкреслюють матовий колір обличчя красуні. Портрет зроблено в півовалі на темно-вишневому фоні, який добре гармоніює з іншими кольорами, використаними художником.

Другий приїзд Т. Шевченка в Україну 1845 року був пов'язаний з роботою в Київській археографічній комісії. В його обов'язки входило збирати фольклорні та етнографічні матеріали, змальовувати архітектурні та археологічні пам'ятки. Серед портретів, виконаних ним у цей час, слід відзначити олійний портрет Є. Кейкуатової, з чоловіком якої художника познайомили в Мойсівці на балу. Дуже майстерно виписано прозорий серпанок на голові жінки, мереживну блузку, що відтіняють ніжне обличчя з виразними

карими очима та повними дитячими вустами. Це підсилює враження якоїсь ніжності, що нею оповито портрет.

У село Марківці Козелецького повіту Тарас приїжджає на запрошення Петра Катеринича, який був близьким приятелем і однокласником по Ніжинській гімназії Якова де Бальмена. Шевченко пише там вісім портретів представників цієї родини, предок яких був позашлюбним сином Катерини II (звідси й прізвище).

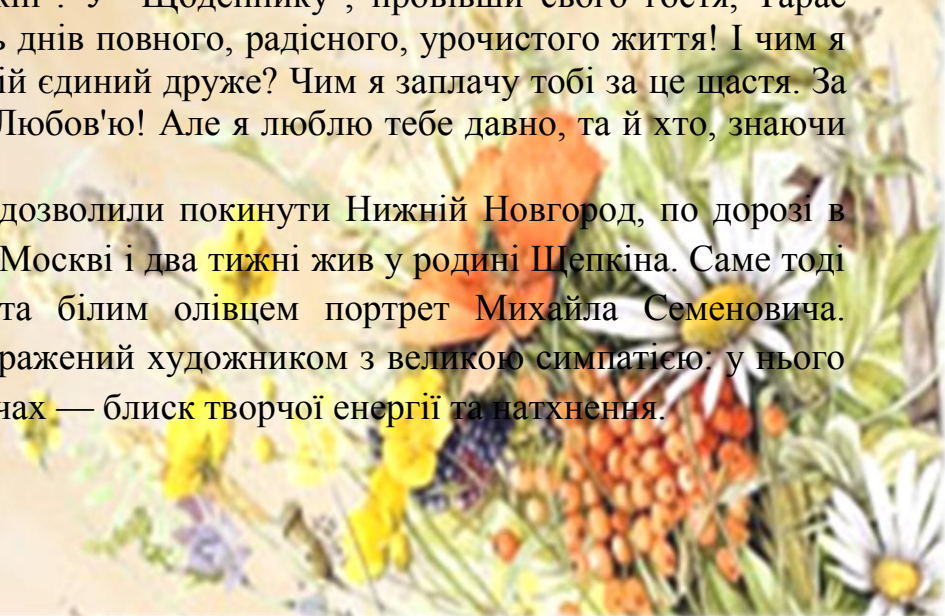
Красуні-аристократки, очевидно, теж учасниці мойсівського балу, дивляться на нас із "Портрету невідомої в блакитному вбранні", "Портрету невідомої в коричневому вбранні", "Портрету невідомої в бузковій сукні". За характером і технікою виконання ці роботи дуже близькі до портретів Катериничів. Тому існує думка, що ці жінки — представниці роду Катериничів.

У Седневі Тарас написав олійний портрет І. Лизогуба, власника панського помістя, й пейзажні акварелі. Рoste там і донині та липа, під якою любив відпочивати художник. На портреті зображено людину з високим чолом, відкритий погляд її розумних очей спрямований на глядача. Ілля Лизогуб був композитором, учасником війни з Наполеоном. У відставку вийшов у чині полковника. Про його рішучу вдачу засвідчує вольове підборіддя та міцно стиснуті губи, підкреслені художником. І. Лизогуб високо цінував творчість Т.Шевченка й допомагав йому матеріально. Коли поет перебував на засланні, Лизогуб купив у нього кілька малюнків, а також клопотався про полегшення долі Тараса, листувався з ним, нехтуючи заборонами.

Серед робіт, виконаних Т.Шевченком на засланні, слід назвати портрети людей, з якими звела його доля. Це насамперед портрет І. Ускова, коменданта Новопетровського укріплення, його дружини Агати Ускової (виконав три її портрети). Тарас часто бував у родині коменданта, дуже любив їхніх дітей. Тяжко пережив смерть старшого сина Ускових Дмитра, створив пам'ятник на могилі хлопчика. У портретах А. Ускової підкреслив її ніжні материнські почуття. Споглядаючи її портрети, глядач відчуває, що портретована жінка — турботлива, лагідна мати, особливо там, де вона зображена з донькою.

Після десятирічного ув'язнення Т.Шевченка зупинили в Нижньому Новгороді, де він ще півроку очікував вирішення своєї долі. День 24 грудня 1857 року поет назвав "святам свято, торжество із торжеств": до нього приїхав М. Щепкін, якого Тарас називав "друг мій єдиний, мій щирий, мій незабутній Михайло Семенович Щепкін". У "Щоденнику", провівши свого гостя, Тарас записав: "Шість днів, шість днів повного, радісного, урочистого життя! І чим я заплачу тобі, мій старий, мій єдиний друже? Чим я заплачу тобі за це щастя. За ці радісні солодкі сльози? Любов'ю! Але я люблю тебе давно, та й хто, знаючи тебе, не любить?"

Коли ж Шевченкові дозволили покинути Нижній Новгород, по дорозі в Петербург він зупинився в Москві і два тижні жив у родині Щепкіна. Саме тоді він написав італійським та білим олівцем портрет Михайла Семеновича. Сімдесятирічний актор зображений художником з великою симпатією: у нього добре, лагідне обличчя, в очах — блиск творчої енергії та натхнення.

Італійським та білим олівцем Тарас написав, повернувшись у Петербург, портрет Айри Олдріджа, негритянського актора, який тоді перебував на гастролях у місті. Його грою художник був захоплений. У листі до Щепкіна розповідав, що африканський трагик "чудеса виробляє на сцені. Живого Шекспіра показує", а долею був так схожим на його, Шевченкову...

У Петербурзі в останні роки свого життя Т.Шевченко працює над офортами. Він заклав основи граверного мистецтва Росії. Рада Академії мистецтв присвоїла йому звання академіка. Та сталася ця подія незадовго до смерті, і Тарас навіть не побачив диплом академіка.

На замовлення нащадків Кочубея художник написав олійний портрет генерального судці Лівобережної України, якого за донос на Мазепу було страчено. Обличчя Василя Кочубея напівосвітлене, його ніби освітлює добре виписана вишивана сорочка. Сучасники Тараса розповідали, що він, працюючи над портретом, давав різні ніжно-лайливі прізвиська "багатій і знатній" Мазепиній жертві.

В останній свій третій приїзд в Україну Т. Шевченко написав італійським олівцем портрети подружжя Максимовичів. Він гостював у них в Прохорівці. Михайло Максимович — учений-природознавець, історик, фольклорист і мовознавець, член-кореспондент Академії Наук Росії — з теплотою й щирістю ставився до Тараса. Його дружині поет подарував вірші "Садок вишневий коло хати" й "Сон" ("На панщині пшеницю жала"). Ці вірші М. Максимович опублікував. Вчений також брав участь у похоронах поета на Чернечій горі, написав вірш на його смерть.

Не судилося поетові й художникові одружитися, хоч збирався поєднати свою долю з Ликерою Полусмаковою. Написав портрет нареченої. На ньому — українська дівчина зі стрічкою на темному волоссі. Ямочка на підборідді, темні, задивлені в далечінь очі... Розрив із нею Тарас пережив важко, сказав про це віршем "Барвінок цвів і зеленів", використавши традиційний український символ зеленого барвінку як щасливого одруження і зів'ялого — як нещасливого заміжжя жінки.

Його щасливою нареченою і в земному житті, і в посмертній славі залишалася Муза — і поетична, і малярська. Тож звертався до неї з побожною святістю:

*О чарівниченко моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала
В степу, в безлюдному степу,
В далекій неволі,
Ти сіяла, тишалася,
Як квіточка в полі!
Із казарми нечистої
Чистою, святою
Пташечкою вилетіла
І понаді мною
Полинула, заспівала*

*Ти, золотокрила...
Мов живучою водою
Душу окропила.*

